

شىرزاد حەسەن، بۇ ”رەخنەى چاودىر“:

غاندى مامۇستاي يەكەم بوو كە تا ھەنووكە واى لىكردووم گومان لەئىنسانبوونى خۆم بکەم،

ئەو پياوھى كە بەسادەترىن دەزگاي جۇلايى و شىرى بزنەكەى، توانى دەستبەردارى ھەموو خۆشى و ھيزو دەسەلاتىك بوو

سازدانى: ئاسۇ ھاشم بەشى پىنجەم

لەمەحال دەچوو، لەو رووھو خامۇش بوو، گەرچى ۋەك ھەر پياويكى

مەرگ.. چوار دەورى گرتبووم.. گەمەيەكى ناشىرىن و چاوشارىكى لەگەل دەكردم.. ۋەك ھەمىشە دايمك بۇ مەرگو كارەساتەكان زارى پز لەحكىمەت بووم، پرۇبىيانووى بۇ دەھىنامەوھ، گەرچى من چكۆلەو لە چاوى دايمك كەللەپووت بووم، بەلام بەلام تەمەنە ناسكەوھ ھىچ حكىمەتتىكى تىدا نەبوو.

من يادم چو بگەرېمەوھ لای ئەو وینەيى كە دوورترىن و كالتىرىن يادەوھىيە بۇمەن. رۇژىك بوو لەروژە بەتال و شپرزەو تالەكانى مندالى، چىشتەنگاويك.. بەپەلە دايمك پشیلە شۇرى كرم و بەشانهيەكى دار قۇتى داھىنام، كورتەك و شەروالىكى لەيەكتىك لەدەر و دراوستىكان قەرزكرد، كەرچى خۆم كزلكو چكۆلە بووم، بەلام بەزور ۋەك تۇپەلە كۆشوت و ئىسقانىك بم منيان ئاخىبىيە ناو ئەو كورتەكو شەرۋالە كە بۇ من بچووك بوو، خىراو پەلەتر منيان فراند، لەتەك پوورىكم كە پىنج شەش سالىك لەمن كەورەتر بوو، ھاروئى لەگەل شوكرى خوشكم كە بەسالىك لەمن مندالتر بوو، درەنگتر كە گەرە بووم زانىم كە دايمك بەپەلە شىتانه من و پوورم و خوشكەكمى ھەلقراند بۇ ئىن قەلا، رىك بەردەم چاپخانەكەى (گيوى موكرىيانى). ئامانج لەوھ رەسگرتتى ھەموومان بوو تاوھكو بېگەينەندە دەست ئەو ئاھرەتەى گوايە لەرواندز يان دۇلى بەلكيان بەنيازە شوو بەباوكم بكات، ئەو ھەوالە دلتنەيتنە بۇدايمك وايكرد ئەو رۇژە شپرزەو شىت بىت، ھەوالگەرگەش ھەر دۇستى باوكم بوو، پىكەوھ لەو شاخانە پۇلىسى سواری بوون، درەنگتر زانىم كە دەرەكەوتنى پوورىشم بۇ ئەوھ بووھ كە ۋەك كچى گەرەى دايمك دەرېكەوئېت، ھەلبەتە ئەم رووداوھ بەر لەوكاتە بوو كە باوكم ئىمە ببات بۇ رواندز. وا ھەست دەكەم ھەر ئەو ترسەى دايمك بوو منى ترساند و ديسانەوھ وەرزى لەراوكن و غەسكىنى و گرىيانى ئەم بوو، ھەر ئەو ترسەش وايكرد كە بەمالو حالەوھ بچينە رواندز. ئەوھى كە يادم بىت لەپال ئەو ترسە كە من لەھموو لەنيەكەوھ دەركم نەدەكرد، ترسى گەرەى يەكەمجارى من بوو لەبەردەم چاوى كامىرايەكى چەسپاو بەسەر سى پايەكەوھ، خۇ سەغەلەتكردنى فۇتۇگرافەرەكە بوو كە جارانجار سەرو كەلەلەى لەمن وئەدبوو ئەو كاتەى عەبا رەشكەى بەسەر سەرى خۇيدا دەوا تەواولەمن بزردبوو. چەندىنچار سەرى لەناو عەبارەشەكەوھ دەردەھىناو دەھاتە لام و جارىك دلرەقەنەو جارىك مېھربانانە سەرو كەللەمى دەخستە ناو ھەردو لەپى گەرۋنەى بەو نيازەى قىت و قۇز بوەستم و رىك و راست سەبرى چاوى كامىرا بکەم، كەچى من لاوتىبو لەچاوى كامىرام دەروالانى، جارىك بەلالى راستدا رووم وەردەگىزا، دايمك تەواويك سەغەلەت بوو، لەنچوان ھەرەشەو مېھرى زۇرىدا كەرەكى بوو رىك بوەستم، فۇتۇگرافەر شىت بوو بەدەستەمەوھ، من نەمدەزانى ئەوھيان وینەگرتنە، ھەر بۇيە زەندەقم چوو بوو، دوا جار فۇتۇگرافەر قابلى كرم بەوھى كە ئەگەر رىك بوەستم و لەچاوى كامىرا پروانم چۆلەكەيەك لەپوئە ھەلدەفرىت و رووھ باوھشى من دىت، زۇرى وىست تا ئەو رەسمەمان گىرا، ھەموو جارىك كە بەپەكەوھ لەگەل دايمك سەبرى ئەو رەسمەمان دەكرد، دايكە وردو درشتى ئەو رۇژگارەى بۇ دەگىزەمەوھ، بەلام تا كوئ راستبوو كە باوكم گىزەدەى ئاھرەتتىكى ديكە بوو بىت، يان ئاھرەتتىكى رەوەند توانىبىتى فرىوى بدات جىگەى گومان و پرسىيارى ھەموو لاىك بوو، دواتر كە گەرەتر بووم نازانم بۇ گەيشتمە ئەو برىوايەى كە سەبارەت بەباوكم و پەيوەندى قاچاخى لەتەك ئاھرەتتىكى ديكە بەكۆزىەى خويندنەووم بۇ ئەو پياوھ، پەيوەندىەكى لەم جۆرە

بە(حەرەم سەرا) و شارەندەوھ پەردە پۆشكردنى ئاھرەت و تەقەت كردنيان دەنىو مالەكاندا كارىگەرەى خۇى كرىتە سەر كچان و ژنانى دەشتى ھەولپىش، جا ئەوانەى جاروبار دەھاتنە ھەولپىش و چ ئەوانەشى لەتەك مىزەدكانىاندا بەمالو حالەوھ لەھەولپز نىشتەجىبوون كە ديارە لەقۇناغ و سەردەمى جياوازدا بۇ ژيان و گوزەران و گۇرىنى پىشەو كەسبەت دەھاتنە ھەولپز، كارىگەرەيەكەش لەوهدابوو كە ئەو ژنە كرمەنجانەش سايلى ژنە توركامنەكان واى لىھات عەباو پەچە يان پەچە بىكەن بەبەشئىك لەنەرىنى ھەمىشەيى خۇيان، دەنا ۋەكىتر لەنىو گوندەكاندا ھىچ خانمىك پىئوستى بەعەباو پەچە نەبوو.

باوكەرۇ.. كە رۇژگارىكى سەرىو پرخەم و فانتازيا بوو.. من لەيادەم لەگەرەكى (كلكەندى) ھەر ھەمووان بەحال نان و بۇتۇى خۇيان پەيدا دەكرد، ژمارەيەكى زۇر ژن و پياو و مندالم بىنى بەنەخۇشى سىلو و ۋەرەم مردن، مندالەكان پتر بەكۆكەرەشە دەمردن، من چەندىن مانگ كۆكەرەشە بەرى نەدام، ھەر لەو تەمەنە ساوايەدا، بەر لەچوونم بۇ قوتابخانە، (ئەمىن) ى ھاوپرېم بەكۆكەرەشە مرد، تاكە شتتېك كە لەياد مابىت دەنگە خۇشەكەى بوو كە بەكوردى و بەتوركى گۇرانى بەتامى دەچرى، ھەمىشە داوام لىدەكرد قورياتم بۇ بۇن، ھەرگىز دلئى نەدەشكانەم، كە كۆكەرەشەى گرت ئىدى لەبرى گۇرانى و قۇريات ۋەك كەلەشپىرى دانكە گرتو بەدم قەرغە قرغى كۆكەرەشەو دھنخكاو پىكەوھ ھەر دەكۆكەين، دەرمان نەما ئەيخۇن، چى ھى دختورەكان و چى ھى پىرەژنەكان، واى لىھات لەمالەوھ بەكۆيتى چپتر لەتەك باوكىدا نەچىت بۇ كورەكانى خشت دروستكردن، كت و پز رۇژىك مرد.. كۆكەرەشە خنكاندى من تەنياو غەمگىن مامەوھ، ئاخز ئەو تاكە مندالىكى ھىم، و شەرمەن بوو ۋەك خۇم، من ئەو رۇژگارە زۇر دەرترسام و شەرم دەكرد، شەرم و ترس سالاننكى زۇر، دەتوانم بلېم تا بووم بەمامۇستە لسلىمەنى، رۇحى دەرھىتامو كوشتى، پتر لەوھش دەترسام كە ۋەك (ئەمىن) بېرمو بختكېم، چونكە جگە لە (ئەمىن) چەندىن مندالى ديكەى كوشت، وا بزائم لەپال مەرگى ترسانكى (پەروين) بەدەستى باوكم و مەرگى (نەسرېن) بەكۆكەرەشە لەنىو مالەكەى خۇماندا، مەرگى ئەو كورپۇژگە دەنگ خۇشە ئەزموئىكى تال و رۇح پروكېن بوو، لەناكاو ئىوارە يەك چپتر ناپايەت دەرى و پىكەوھ لەنىو خۇلەپۇكى كۇلان و ناو پىسرو چلپاوى دەرھاتووى مالەكان كە ھەر ھەمووى دەرۋايەوھ ناو جۇگەلەيەكى رەش كە ۋەك ماريكى ئەستور، بە پىچو لوول، كۇلانئى دەكرد بەدووكەرەتەوھ، ئىدى ھەرگىزاو ھەرگىز كايەى تىدا ناكەين.. چپتر پووشكەبەقتىنگە (تەيارۆكە) بەديوارەكانەوھ راو ناكەين. تەواو نەسەدا ئاوازى قۇريات و ئەقرغە قرغى خنكاوى كۆكەرەشە، كۇرپۇژگەيەك ۋەك خۇم مرد.. وام ھەست دەكرد ئۇرەى مئە.. ئىوارەيەك.. تارىكى ھىدى ھىدى رۇجى من و ئەو كۇلانە تەنگەبەرەى داپۇشى. كەس.. ھىچ كەس منى نەدەبىنى كە كۆتەمە دواى پياوو ژنەكانى گەرەك.. بەرپچكە رەكەكانى (كلكەند) دا سەرەكەوتىن، ھەتا دايكىشم منى ئەبىنى كە بەھەنكاو و وردو ترسنتكەوھ كەوتىبوومە دواى ماتەمگىزان.. لەھەمووى كارەساترو ناخۇشتر ئەوھيە لەكەلتورى ئىمەدا ھەرگىز ئاوبەرگىزان و خەمى مندال ئادرتىتەوھ، مندالەكان چۇن دەنىو شايى و ئاھەنگەكاندا ۋەكو سەگو پشیلە دەكەوونە بن دەستو پىتى

گەرەكان، ھەر بەھەمان شىئوھ دەنىو پرسەى ماتەمگىزاندا، دەنىو شىن و شەپۇرى گەرەكاندا، ھاوارو نالەو دادو فىغاندا، ھەمىشە تەنياو غەمگىن و ئاھەرۇزۇ فەرماشكرارون، ھىچ دلرەققىەك لەدووندا ناكاتە ئەوھى كەوا بزائىت گرىان و خەم و ترس و شكان شەرمى مندال ۋەك ھى گەرەكان، دايك باوكان، لەساتەوختى مەرگ و كۇى كارەساتە جەرگىرەكان، گەرەو گران و رۇح كوژ نىيە، لەو ئىوارەيەدا.. سەرەختى گىانەلاو مەرگى (ئەمىن) ى ھاورام.. شۇردن و پاشان كفن پۇشكردنى بىبىنى لاشە چكۆلەكەى كە خىرايە ناو دارەبازە.. ھاوارو قىزەو قرىشكەى ژنەكانو كچەكان دەنىو خەوشەكەو كۇلانئى لەو گەرەكە زۇر ھەزارو لەبرسا مردوۋەدا. دەنىو ئەو ھەر و ئاوپۇرەى پرسەردارو پياوھ مۇن و سەنگىن و غەمگىناندا لەپشیلەيەكى ترسنتوك و برىندار دەچوم كە تىنەكات لەئىوارەيەكى وا كوژراوا چى بكات باشە، تا گۇرستانى (شىخ محەمەدى خوراسان) دزوا دز كەوتە دواى تەرمى ئەمىن، چرىكە خۇشەكەى تىكەل بەكۆكەرەشەى خنكاو تا ھەنووكە لەگوئىمدا دەزنگىتەوھ، تەنيا .. تەنيا.. لەوئىندەرى لەچالپىكا.. قولىر لەبەئىنى من بەجىمانەئىشت.. خودا ھاوار.. شەو داھات و.. بەزۇر دايكان لەسەر ئەو خۇل و وردە بەرە شىدارەى سەر گۇرەكى بەرزكردەوھ، كە توند باوھشى پىدا دەكردو جگە لەگلكو ھىچ نەدەكەوتە ناو ئامپىزى سووتووى.. دواجار

ھەر ھەمووان بەھەنگاوى مردووانە ۋەك ئەوھى بترسېن يان شەرم بىكەن داخزانەوھ خوارى بۇ ناو (كلكەند) كە ھەموو سال، زستانان، دەبوو بەزەلكاوو تا بەھارىكى دەرەنگ ئەو زۇنگاۋە دەنىو دلئى دارزاوى ئەو گەرەكە دەمايەوھ، سال نەبوو داپۇزانى لاقاوى شار بۇ ناو ئەو گەرەكە نەفەرت لىكراوھ، پز لە سىلو و ۋەرەم كۆكەرەشەو سەدەھا دەردو دوو كە من ئەو رۇژگارە ئاوپانم نەدەزانى، چەند كەسېك نەخنكىنېت.. چەندە سەپرە كە گەرەنەوھ.. نەموئرا ئاوب بەدەمەوھ.. پىتم ترسناك بوو لەوئىدا، بەو شەوھ تارىكە، (ئەمىن) مان

بەجىئىشت، دايمك ديسانەوھ كە زانى ترس لىناگەرېت بونوم، ھەقايتەى بە (بولبول) بوونى ئەمىنى بۇ كرم كە تا ماوھ لەبەھەشتى خودا بۇ بەھەشتەكانى ديكە دەچرىكىنېت، لەدلئى خۇمداو بەترسەوھ دەموت: بەمن چى..؟ ئاخز بۇ من چرىكەى ئەمىن لەنىو ئەو كۇلانە تەنگەبەرەو خنكاوو خامۇشەو دەنىو ئەو گەرەكە زەلكو - جەننەتەمەدا ئاوازىك بوو خەمپوئىن..

ئاخر خودا ھەر رۇژو سەدەھا مندالى دەردەوھ كن خۇى، دەيكرد بە (پەپوولەو بولبول و پەرى) بە چكۆلەكانى ناو بەھەشتى بەرىنى خۇى: پەروين و نەسرېن و ئەمىن و بەھرامو خونچەو.. دەيەھى ديكە كە من ناوپانم دەزانى دەيەھى ديكە كە نەمدەناسىن.. نەمدەوئرا بەدايمك بلېم: ھۇ.. دا.. ھق بوو خودا ئەمىن نەباتەوھ كئە خۇى!! مەرگى مندالەكان، بەكچ كورپەوھ، ۋەك پشیلەيەك، پشیلەيەكى برىندار، كە بەكۆيتە ناو بىرىكى قوول و پز ناوواو واويك سەرئاو بەكۆيتە تارىك بخنكىت تەواو شىت و شپرزەى كرىبووم، مەرگ.. مەرگ.. چوارەوورى كرتبووم..

گەمەيەكى ناشىرىنى لەگەل دەكردم.. چاوشاركىنى لەگەل دەكردم.. ۋەك ھەمىشە دايمك بۇ مەرگو كارەساتەكان زارى پز لەحكىمەت بوو.. پرۇبىيانووى بۇ دەھىنامەوھ، كەرچى من چكۆلەولە چاوى دايمك كەللەپووت بووم، بەلام بۇ من مەرگى ھاوولەكانم بەو تەمەنە ناسكەوھ ھىچ حكىمەتتىكى تىدا نەبوو.. ھەرگىزاو ھەرگىز تىنەدەگەبىشتم بۇچى وا زو، نەخۇشسىيەكى گران يا سووك، يەكە يەكەيان دەباتو دەنىو خاكو خۇلدا دەيانچىتت!

لەو سەيتر ئەوھ بوو كە كۆكەرەشە منى نەكوشت، ھەمىشە كە دەچومە ناو گۇرستانەكەى (خوراسان) ئەو مندالە مردووانەم بەسەر دەكردەوھ، لەتەك مندالەكانى ديكە گەمەم دەكرد، ئاخز ئەو گۇرستانە جىنزەرگەى يارىگاي ئىمە بوو.. بەلام ھىچيان ۋەك (ئەمىن) منيان تەنيا نەكرد، ھىچيانم بىر نەماوھ، تەنھا ناوى دووانيان ئەبى كە يەكجار ھارو چەتوون بوون، سادەترىن بىانوو بەس بوو تىمەلەدن، ئەسلەن بىانوى نەدەويست، ئەوھى كە واشى لىكردم شەر نەكەمو سەرم كز بكەم، يادىكى تالە.. لەشەرىكدا زاتى ئەوھم كرد دەست بگەمەوھو زۇرانى بگرم لەگەل يەكېك لەو چەتوونانە، چۇن كەوت و ئازارى پىگەيشت و چى قەوما نازانم.. ئەوھندەم زانى باوكم لەسلىەى كۇلان دەرەكەوت، ھەردو بالى بارىكەلەى منى لەدواوھ گرتو قىرپاچەكەى دەستى دا بەو كورپۇژگەيە تاوھكو داركارىم بكات، قەيرىكو پاش لىدانى ئەو بىژمۇتە ھارە، باوكىشىم چاۋەكانمى

پركرد لەگرو فرمىسكو بنا كوئىمى ئاگرادا.. بۇ؟ نازانم.. ئىدى بىراى بىر نەمدەوئرا بچمە ناو مندالەكان نەبا تووشى شەرو گىچەلىك بم سزا بدرېم، بىرمە تا قۇناغى ھەرزەكارىش لەھەر شوئىنكىدا رەوھ مندالىك دبىبايە، بەپىچو دەوران خۇم دەزىيەوھو رېم دەكۇرى، كەرەكى قۇناغى مۇرد مندالىو ھەرزەكارىم (كوران) بوو.. لەوئىندەرىش كەمو زۇر دورە پەريزو ماران گەستە بووم، بىرمە لەگەل گەرەكى (مەحەتە) و (ئازادى) و دەوروبەر كورانى گەرەك بەشەر دەھاتن، من لەدوورەوھ.. لەپشتەوھ سەرىم دەكرد.. ھەمىشە ھەولمەدا بەھەزار دۇو فروقىل خۇم بدمەوھ.. ئاسان نەبوو.. بەبى غىرەتو حىزەلە لەقەلمت بدن، ديسانەوھ منى كەللەپووتو ترسنتوك دەموىست كورانى گەرەك لەو شەرە گەرەكانە سارد بگەمەوھ پىئيان بلېم: ئەم سەرشكاندنو كوئ برىندار كرنەو شەرە خوئىناويە چ مانايەكى ھەيە، بەلام نەمدەوئرا، لەناوھو را دوو دۇخ دەئىيام: يەكەمىان ئەوھ بوو كە

من ۋەك ئەوان نازا نىم ناتورانم بە بەردەقانى/ قۇچەقانى كورانى گەرەكى دوژمنان ھەراسان بکەم، دووھمیان بەحوكمى ئەوھى قورئان خوئىن بووم ھەر زوو ۋەك پىرەمىزەدەكان خۇم لەناو خودا ناسىدا نۇقم كرېبوو، ھەمىشە ناو پستىرم تەپىو، پىچ شەرم بوو لەو شەرپانە بەشدارىم، تازە بەتازەش خووم دابوۋە خوئىندەوھ ھەموو ئەو كىتبانەى كە لەسەر (غاندى) نوسرا بوون و سەربارى ئەوانەشى كە خۇى نوسىوونى سەر لەبەرىم خوئىندەوھ، بەتابىتى كىتبە قەبەكەى كە ياداشتانەو ئەزموونى دەولەمەندى خۇى بوو، كە بەناوى (ئەزموونەكانم لەتەك حەقىقەتەدا) بوو، ئەو كىتبە يەكېكە لە ئىنجانەى ھەموو ژيانمى گۇرى و لەھەمووى گرانتر ژيان و مملاننى و كۇلتەدانى غاندى بوو، ئەو پياوھ وردىلەو لپرو لاوازەى كە ئەگەر رەشەبايەكى توند ھەلېكرىدا لەوانە بوو ھەلىبگىرەت و بىبات، كەچى دواى داگىركردنى ئىنگلېز بۇ ولاتى ھىندو لەدواى سەدەھا سال، توانى بەرىتانىا - ى مەزن بىبەزىئىتو لەھىند و ۋەدەرى بىت، ئەو پياوھ پاكو رۇچەرەوھەر، پەروەردەى كىتبى جىتاو رۇحى ھندۇسى، عىسايەك بوو بۇ خۇى، بىراى بەتوندوتىزى و رۇحى شەرانگىزى و دوژمنكارى نەبوو، بەو رۇحە ئارامو پز لەئاساسىشەى رۇلەى بەوھفاى (بوودا) بوو كە بىراى بەكوشتنى مىروولەش نەبوو، ھەر ئەو پياوھ ۋەى لەمن كرد پروام بەشەرە گەرەكەو سەى چەقۇو پەت لەمىكردنى پشیلەو سەگ نەبى، سواری پىشى كەرە زامدارەكان نەبم. من ھەنووكە كەبىرم دىتەوھ سوپاسى ئەو چارەنووسە دەكەم كە (غاندى) پى ناساندم، بەلام لەوساۋە تا ھەنووكە واى لەمن كرد كە ھەمىشە گومان لپەرەشتو پاكى و ئىنسانبوونى خۇم بکەم و خودى گەمەو ھەولى نوسىن و كاركرىن و زىندەكى كردن ھەر ھەمووى خەمو تەقەللايەكە بۇئەوھى بىم بەمرۇق.. ئاخور دەبم.. بووم.؟ نازانم.. غاندى مامۇستەى يەكەم بوو كە تا ھەنووكە واى لىكردوم گومان لەئىنسانبوونى خۇم بکەم. ئەو پياوھى كە بەسادەترىن دەزگاي جۇلايى و شىرى بزنەكەى توانى دەستبەردارى ھەموو خۇشى و لەزەتەكانى دونيا بىت، ئەو زاتە ۋەك عىسا خوئىنى خۇى بەخشى بەو خەلگانەى خۇى.. ئەويك كە بىراى وابوو ھەزار زىكا ھەيە بۇ گەبىشتن بەخودا و حەقىقەت، كەچى رقى مەزھەبگەرايى موسلىمانەكانو ھىندۇسەكان كوشتى. كە لەم رۇژگارە زۇر ناشىرىنەى دەستەلاتدارانى كورد دەئىن و بىر لە (غاندى) دەكەمەوھو شەرمىكى زۇر گەرە دامدەگرېت كە بۇچى ھىچ كام لەو خوداوا ئاغانەى سىياسەتى كوردى بەھەموو تەمەنپان ئەپانتوانى رۇژىكى (غاندى) ئاسا بزىن.. بەتابىتە لەدواى دانىشتن لەسەر عەرشى دەستەلات. چ سەردەمىكى ناشىرىنە.. بى ئەندازە ناشىرىنە..! لەسەرەتای ئەو پەرەگرافە درىژەى پىشوتردا و تم كەدونىاو زىندەكى ئىمە ھەم غەمگىن و پز دەردو مەرگ بوو، بەلام جوانىش بوو، بىرمە لە (كوران) بوو، خەلكى لەو رۇژگارەدا كوئىزانە متمانەپان بەپەكدى ھەبوو، راستە شەرو گىچەلى دەرو دراوسىشى تىدەكەوت، بەلام چەژئان ياخود بى چاۋەرۋانى تاوھكو چەژئ بىت لەيەكدى خۇش دەبوون و گەردن ئازادىيان لەيەكدى دەخواست. ■